

KÓBOR KRISZTINA

Kapcsolatok jellemzői – jellemző kapcsolatok két régió szociális és gyermekvédelmi célú civil/nonprofit szervezetei között

A tanulmány egy nagyobb lélegzetvételű kutatás eredményei egy részének bemutatására vállalkozik. A 2009–2010-ben folytatott kutatás a szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezeteket és kapcsolataikat vizsgálta két régióban: a Nyugat-dunántúliban és az Észak-alföldiben. Ennek során azt kívánta kideríteni, hogy a két régió vizsgált szervezetei hogyan kapcsolódnak egymáshoz, az önkormányzatokhoz, a forprofit szervezetekhez és a szociális és gyermekvédelmi ellátórendszer túlnyomórészt önkormányzati-állami szolgáltatásaihoz, intézményeihez. Kérdés volt az is, hogy miképp épülnek be ezek a szervezetek az informális szektor, a lakosság, a szolgáltatásokat igénybe vevők, a civil-nonprofit szervezetek alapját adó közegbe. Vajon az Észak-alföldi régió vagy a Nyugat-Dunántúl jobb kapcsolatépítő, illetve inkább a társadalmi önszerveződések vagy a piac integrál jobban? A tanulmány ezekre a kérdésekre próbál választ találni.

Bevezetés

Hegyesi Gábor (1989) a nyolcvanas évek magyar szociálpolitikai folyamataiban – szorosan kötve a politikai rendszerben, gazdaságban és társadalomban bekövetkező változásokhoz – három alapvető folyamatot vél felfedezni: a szociális problémák halmozódását és számuk emelkedését¹, az állami szociálpolitikai rendszer válságát², valamint az új szervezetek,

¹ Munkanélküliség, hajléktalanság, értékvesztés, devianciák, szegénység stb.

² Az államszocialista rendszer összeomlása, a „nincs szociális probléma” elvének megszűnése, egyes, az állam által biztosított, „ingyenesnek” tartott szolgáltatások megszűnése vagy fizetőssé alakulása, a paternalista-gondoskodó állam ideájának szétpukkanása.

mozgalmak³ keletkezését. Európai szinten ez az időszak a jóléti pluralizmus időszaka, amelyben elmozdulás érzékelhető a szolgáltatások irányában. Egyre több szükségletet ismernek el és fogalmaznak meg, társadalmi szinten, ugyanakkor a munkaerő-piaci krízis hatására foglalkoztatási programok indulnak el, illetve a demográfiai struktúra változása arra készteti a jóléti államokat, hogy bizonyos szolgáltatások biztosítását a magánszektorra hárítsák át (Kákai 2009). 1989-ben Ferge is ezt az álmod, ezt a hárompólusú társadalmat, a jóléti társadalom útját írja le Magyarországra számára, melyben a legfontosabb mozgatórugónak a társadalmi önszerveződés és mozgalmak együttesét látja, mint az állam és a piac befolyásolásának eszközt az állampolgár érdekében (Ferge 1989). 2010-ben aztán ugyanő az, aki megállapítja, hogy ebből a prófétai látomásból nem sok vált be, és a szektor problémáiról nem sok szó esik. A három rendszerelem (állam, gazdaság és civil társadalom) kiegyensúlyozott kapcsolatát, egymásra való hatását azonban továbbra is az integrált, jóléti társadalom alapjának tartja (Ferge 2010), a társadalomkutató szemével tehát ez az egyik legjobb indok arra, hogy a '89-ben még fő mozgatórugónak tekintett, ma pedig megújulni képes szektornak nyilvánított társadalmi mozgalmak és önszerveződés, valamint kapcsolataik vizsgálatát – ahogy jelen tanulmány is teszi – folytassa.

A kutatás vázlata

Jelen tanulmány tehát a fenti indokokra építve egy olyan, nagyobb lélegzetvételű kutatás egyik részének bemutatására vállalkozik, amelynek során 2009–2010-ben a szociális és gyermekvédelmi célú⁴ civil, illetve nonprofit szervezeteket⁵ és kapcsolataikat vizsgáltam két régió, a Nyu-

³ A mozgalmak intézményesülését elősegítette, amikor 1987-ben az alapítvány jogintézménye visszakerült a Polgári Törvénykönyvbe, majd 1989-ben megszületett az egyesülési jogról szóló törvény.

⁴ A legtöbb megközelítés (lásd pl. a KSH nonprofit szervezeteinek besorolását) a gyermekvédelmet, ebből következőleg a gyermekvédelmi célú szervezetek munkáját a szociális szféra tevékenységeihez sorolja. Én azonban szükségszerűnek érzem a két fogalom elkülönítését, ezzel is kiemelve, hogy más célcsoporttal foglalkozik, más jogszabály adta eszközökkel operál és különböző jogszabályok (1993. évi III. törvény és 1997. évi XXXI. törvény) alapján működik a szociális és gyermekvédelmi tevékenység ma Magyarországon. Néhány szakembernek bizonyára az is zavaró lesz, hogy a fogalomhasználatban nem választom ketté a gyermekjóléti és gyermekvédelmi kifejezéseket, ahogy ezt az 1997. évi XXXI. törvény megteszi. Ennek oka a fogalomhasználat egyszerűsítése, illetve az, hogy az imént hivatkozott jogszabály is a gyermekek védelméről szól, ezért a törvény címében érvényesített fogalmat használom magam is.

⁵ A fogalomhasználat változó, s legtöbbször szinonimaként használják a civil, nonprofit, NGO stb. kifejezéseket. Nárai (2007) dolgozatában tisztázni próbálja a zavaros fogalomhasználatot, s a civil társadalom fogalom keretén belül definiálja a társadalmi önszerveződéseket (civil szféra), amibe tartozónak tekinti a nonprofit szektort. Nárai megközelítése szerint a nonprofit szektor magában foglalja a civil nonprofit szektort és az államközeli nonprofitokat. Jelen tanulmányban – terminológiai vitákat elkerülve – törekszem a civil, illetve nonprofit kifejezés használatára, mely alatt elsősorban a civil nonprofit szektort

gat-dunántúli és az Észak-alföldi régió területén. A kutatás során első lépésben 10 győri szervezet vezetőjével készítettem interjút alapvető kapcsolati irányaik feltérképezésére, majd – egy célirányos adatbázis⁶ felállítását követően – 212 szervezet bevonásával kérdőíves adatfelvétel⁷ készült. Erre alapozva, a kérdőívet visszaküldő szervezetek közül 20 olyan szervezetet választottam ki, ahol fókuszcsoporthoz interjút készítettem, és 20 olyan szervezetet, ahol interjút vettem fel a szervezet vezetőjével vagy képviselőjével.⁸

Alapkérdésem mindvégig az volt, hogy miképp épülnek be ezek a szervezetek az informális szektor, a lakosság, a szolgáltatásokat igénybe vevők, a civil-nonprofit szervezetek alapját adó közegbe és milyen egyéb kapcsolatokat tartanak fenn. Ugyanakkor tisztában vagyok azzal, hogy már most felmerülhetnek olyan további kérdések, mint pl. milyen szakmai következményekkel (motivációk, előnyök és hátrányok, feszültségek, együttműködések stb.) járnak ezek a kapcsolatok, illetve hogy miért olyan fontos ez a két régió számomra, hogy témám szempontjából összevetésükre, vizsgálatukra vállalkoztam. A kérdés első felére tanul-

értem, nem az államközeli nonprofitokat. A civil-nonprofit kifejezés használatával azt hangsúlyozom, hogy az alulról építkező, de bejegyzett szervezetek adják a fogalomhasználat kiindulópontját.

⁶ Az adatbázist a Központi Statisztikai Hivatal, az APEH (NAV) és a bírósági nyilvántartás adataiból állítottam össze. A 2009–2010-es esztendő legfrissebb adatait tartalmazó bázis két régió szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezeteit sorolta fel: egyik a Nyugat-dunántúli régió, másik pedig az Észak-alföldi régió. Összesen 2192 szociális és gyermekvédelmi célú szervezetet találtam a két régióban, melynek 1/3-a a Nyugat-Dunántúlon, 2/3-a pedig az Észak-Alföldön székel. Az adatbázisból mintát nem vettem, célom a minél teljesebb körű leképezés volt.

⁷ Összesen 212 szervezet küldte vissza kérdőívemet, 108 szervezet a Nyugat-Dunántúlról, 104 pedig az Észak-Alföldről. A vizsgált szervezetek céljaik szerint elsősorban adománygyűjtésre, családsegítésre, álláskeresők segítésére és foglalkoztatásra, terápiára, kutatásra, érdekvédelemre, közösségfejlesztésre és továbbképzésre alakultak. A szervezetek bevételeit vizsgálva a két régiót illetően megállapítható, hogy a szociális és gyermekvédelmi célú, civil-nonprofit szervezetek jelentős gazdasági erőt képviselnek a régiókban. 2009-ben a két régió vizsgált szervezeteinek összbevétele csaknem elérte a másfél milliárd forintot. Ebből az észak-alföldi szervezetek nagyobb arányban (825 millió Ft) részesültek, ami elsősorban nagyobb pályázati bevételeiknek köszönhető. Bevételeik megoszlása: összesen: 825 millió Ft; pályázatból: 444 millió Ft; önkormányzati támogatás: 62 millió Ft; állami támogatás: 92 millió Ft; adó 1 százaléka: 66 millió Ft; adományok: 22 millió Ft; egyéb (tagdíj, vállalkozási tevékenység): 92 millió Ft. Nyugat-Dunántúlon a bevételek megoszlása: összesen: 622 millió Ft; pályázat: 185 millió Ft; önkormányzati támogatás: 52 millió Ft; állami támogatás: 85 millió Ft; adó 1 százaléka: 165 millió Ft; adományok: 65 millió Ft; egyéb: 109 millió Ft. Foglalkoztatottak száma átlagosan: 10 fő/szervezet az Észak-Alföldön, míg a másik régióban csak 4 fő/szervezet. Hasonlóan az önkéntesek száma átlagosan az Észak-Alföldön 18 fő/szervezet, míg a Nyugat-Dunántúlon 9 fő/szervezet.

⁸ A visszaküldött kérdőívek alapján 40 szervezetet választottam ki, akikkel fókuszcsoporthoz interjút szándékoztam készíteni. Ebből 20 szervezet vállalta a fókuszcsoporthoz interjút, 20 szervezet esetében viszont időhiányra és a megszervezésre fordított kapacitáshiányra hivatkoztak miatt csupán interjút sikerült készítenem. A fókuszcsoporthoz esetében a szervezetek választották ki legfontosabb kapcsolataik képviselőit (önkormányzat, önkéntesek, más civil-nonprofit szervezetek, vállalkozók, szakmai szervezetek stb.) és hívták meg a fókuszcsoporthoz.

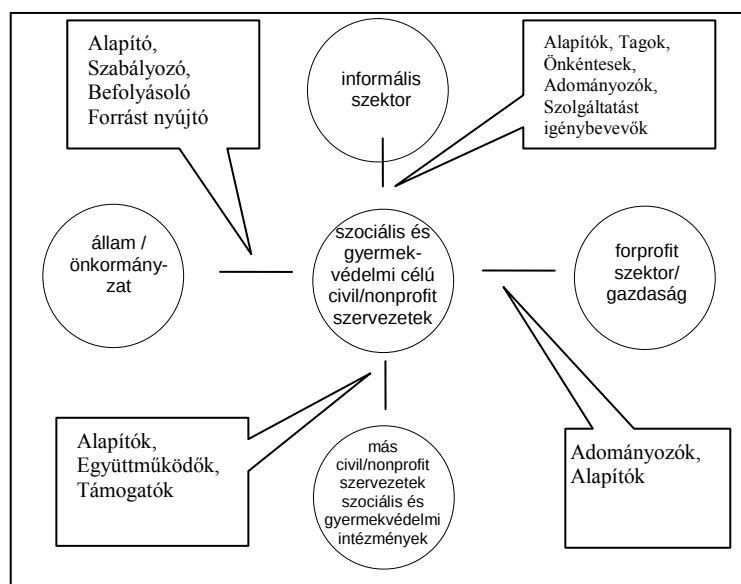
mányom fog választ adni, a két régió kiválasztásának motivációit viszont már most ismertetem.

A dolgozat kutatása két térségre irányul: a Nyugat-dunántúli és az Észak-alföldi régióra. A két régió kiválasztása tudatos abból a szempontból, hogy nagyon sok közös (pl.: három határ közelsége) és nagyon sok eltérő vonása (pl.: gazdasági feltételek, szociális és gyermekvédelmi ellátások egyenlőtlenségei) van a két térségnek, tehát a regionális összehasonlítás, valamint az azonosságok és a különbségek feltárása a szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezetek kapcsolatai esetében egyaránt lehetővé válik. Ugyanakkor az is vizsgálható lesz, hogy a Fergefele (2010) rendszerstruktúra szerint a Nyugat-dunántúli régió nagyobb gazdasági ereje, vagy az Észak-alföldi régió jelentősebb társadalmi önszervező ereje a meghatározóbb egy-egy térség integrálása szempontjából.⁹

Kiindulópont

Írásom alapvető vázát az alábbi ábra adja, mivel ez mutatja meg prekonceptuálisan a vizsgált szervezetek legfontosabb kapcsolatait, illetve jelzi a lehetséges kapcsolati formákat is.

1. ábra Szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezetek alapvető kapcsolatai

⁹ Nyilván nem lehetek olyan elbizakodott, hogy az integráció kérdését erre a két tényezőre hagyatkozva határozzam meg, azonban jelen dolgozat terjedelmi korlátai és kitérő céljaim nem engedik meg, hogy az integrációra ható többi tényezőt (munkaerőpiac, az egyén informális kapcsolati hálóját stb.) vizsgáljam.

Forrás: saját szerkesztés.

Ezen kapcsolatok közül legkorábban az *önkormányzatokkal* fenntartott együttműködések vizsgálata kezdődött meg hazánkban, a jóléti pluralista megközelítésre alapozva (Széman 1995, Bocz 1997, Mészáros–Sebestyén 1997, Széman–Harsányi 1999 és 2000, Kákai 2009, Sebestyén 2011). A modellben az általam felvázolt négy kapcsolódási pontot (alapító, szabályozó, befolyásoló és forrást nyújtó¹⁰) Sebestény (2011) a kérdéskörre irányuló munkájában kiegészíti a deklaráció, a döntéselőkészítés, a szolgáltatásnyújtás, az intézményesülés formáival. A kapcsolattartás motivációjától függően pedig az önkormányzati civil-nonprofit kapcsolatokat távolságtartónak, kényszerű kapcsolatépítőnek vagy partnernek nevezi. Vizsgálatai szerint az utóbbi öt évben észrevehetően változtak ezek a kapcsolatok, intenzívebbek és szélesebbek lettek, emelkedett a közfeladat-el látás a civil-nonprofit szervezetek részéről, s az önkormányzatok támogatási hajlandósága is nagyobb lett. Ugyanakkor a közpolitikai participáció még mindig sok helyen hagy kívánnivalót maga után, ebben kevesebb az előrelépés az önkormányzati és civil-nonprofit kapcsolatokat tekintve. Mindezt megerősítik Nárái (2007) és Reisinger (2010) adatai, akik bár szűk kapcsolatrendszerrel számolnak be, biztatónak tekintik, hogy még azokon a településeken is¹¹, ahol csupán egyetlen civil-nonprofit szervezet működik, vagy egyetlen kapcsolatot tartanak fenn ezek a szervezetek, ez az egyetlen szervezet, vagy egyetlen kapcsolat az önkormányzat felé irányul.

Abrámon szintén potenciális, alapvető kapcsolatként azonosítottam a szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezetek terén az *informális szektorral* fenntartott kapcsolatokat. Meglátásom szerint az egyének lehetnek alapítók, tagok, önkéntesek, adományozók, szolgáltatást igénybe vevők a vizsgált szervezetekben, s ezáltal tarthatnak fenn kapcsolatokat az alszektoral. E kapcsolatokat illetően Bartal Anna Mária (2005) és Szakál (2006) kutatásai szerint nagyon sok civil-nonprofit szervezet alapvető problémája, hogy nem találja meg az utat a lakossághoz, nem ápol élő kapcsolatokat a társadalommal. Reisinger (2010) kutatásai az általa vizsgált szervezeteket tekintve szintén megerősítik ezt az állítást. A három kutató eredményeinek ugyanakkor ellentmondanak a Czike és Kuti által (2006) felvett önkéntes vizsgálatok, amelyek azt mutatják, hogy a tevékenységek színesedtek, differenciált formát öltöttek, a társadalmi szolidaritás erősödött és az egyének szociális szerepvállalása nőtt. Az én szervezeti célcsoportomat tekintve pedig úgy gondolom, nem engedhetik meg maguknak a szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezetek, hogy a társadalom tagjait ne vonják be tevékenységeikbe, tekintve, hogy az oktatás és az egészségügyi szervezetek mellett tipikusan a szociális és gyermekvédelmi tevékenység az, amely a társadalom tagjaira, az informális szektorra irányul, a szolgáltatást igénybe vevők nélkül ugyanis a szervezetek létjogosultsága kérdőjeleződik meg.¹² Mindezt a

¹⁰ Ezt a szerepet a Sebestény (2011) által támogatónak nevezett szereppel azonosítottam.

¹¹ A Nyugat-dunántúli régió viszonylatában.

¹² Ezzel a kijelentéssel nem csak és kizárólag a hátrányos helyzetű emberek csoportjaira utalok, bár a szociális munkát sokszor azonosítják a csak és kizárólag „problémás” emberekkel való foglalkozással. Jelen dolgozatban azonban én a társadalom, a közösségek,

Bartal – Kákai – Szabó (2005) által Debrecenben felvett kapcsolathálózati vizsgálat is megerősíti, mely szerint nem elég, hogy a szociális célú civil-nonprofit szervezetek voltak a vizsgálat helyszínén a legaktívabbak a kapcsolatalakításban, de erős eltolódás volt tapasztalható az informális szektor felé.

A következő alapvető kapcsolat a *forprofit szervezetekkel*, a gazdasággal fenntartott kontaktus. Az 1. ábrán adományozókként és alapítókként definiáltam az ezzel a szektorral fenntartott kapcsolatokat, kifejezve azt az általános nézetet, mely a mai civil-nonprofit szektorban Magyarországon erre a két tevékenységre szűkíti a forprofit és a nonprofit szektor kapcsolatát. Reisinger (2010) kutatásában ugyanakkor azt a biztató tényrt találta, hogy bár a településfejlesztő civil-nonprofit szervezetek többsége a Nyugat-dunántúli régióban csak egyetlen kapcsolatot tart fenn, de az az egyetlen kapcsolat az önkormányzat után a forprofit szervezet(ek) irányában a leggyakoribb. Ugyanakkor Reisinger nem vizsgálta a kapcsolat formáit.

A más civil-nonprofit szervezetek, valamint a szociális és gyermekvédelmi szakmai szolgáltatások tekintetében három kapcsolati formát azonosítottam: alapítók, együttműködők, támogatók. Ezeken, az általam alapvetőnek nevezett kapcsolati formákon túl azonban természetesen érdeke a szervezeteknek, hogy pályázatkezelő szervezetekkel, szakmai hálózatokkal, módszertani intézményekkel, esetlegesen egyházakkal is felvegyék és tartsák a kapcsolatot, ha a Kákai (2009) fogalomrendszerében sikeresnek nevezett szervezetek közé akarnak tartozni. Kákai (2009) vizsgálatából ugyanis egyértelműen kiderült, hogy maguk a civil-nonprofit szervezetek is úgy gondolják, hogy amelyik szervezet sikeres akar lenni, annak muszáj széles körű kapcsolatrendszer működtetnie. A „sikeres” fogalmat az általam vizsgált szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezetekre alkalmazva úgy gondolom, hogy ebben az esetben a széles körű kapcsolatrendszer működtetése a szolgáltatások minőségének emelkedéséhez járul hozzá.

Fogalmak definiálása

A két régióban vizsgált szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezetek közül a legtöbb szervezet *kapcsolatnak tekintette* két szervezet között, ha egymást kölcsönösen tájékoztatják terveikről, illetve *partnerségnek és együttműködésnek minősítette* a közös célok, tervek létrehozását és megvalósítását. Szintén a partnerség és együttműködés kategóriájába sorolták azt a helyzetet, ha két szervezet konkrét feladat megvalósításához együttműködési megállapodást köt, majd az abban foglaltakat realizálja.

Ezen, általuk definiált kapcsolatok mérésére jelen dolgozatban négy mutatót vezettem be:

– Kapcsolatok értéke: a vizsgált szervezetek hogyan értékelik 1–5-ig

a csoportok, az egyének jól-létének emelésére szerveződött elemeknek tekintem a szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezeteket, ennek megfelelően tevékenységüket mindenkre kiterjedőnek definiálom.

terjedő skálán az általuk fenntartott kapcsolatok fontosságát az informális szektorral, az önkormányzatokkal, a forprofit szektorokkal és más, civil-nonprofit szervezetekkel.

– A kapcsolatok gyakorisága: a vizsgált szervezetek hány százalékánál jelennek meg az egyes kapcsolati formák. Értelemszerűen a különböző szervezetekkel, szektorokkal fenntartott kapcsolati formát más és más indikátorokkal jelöltem (2. táblázat).

– Kapcsolatfelvétel formája: ennél a mutatónál két kérdéskörben mozogtam, egyrészt arra voltam kíváncsi, ki kezdeményezte a kapcsolatot, másrészt pedig arra, hogy ez milyen formában történt (személyes vagy intézményesült megoldásokon keresztül).

– Kapcsolat típusa: alapvetően eseti és rendszeresen fenntartott kapcsolatokat különböztetek meg. Eseti kapcsolatok közé sorolom a közös rendezvényszervezést, az adományozást, a kisebb projektek megvalósítását, míg a rendszeres kapcsolatok közé tartozik a hosszabb távú projektmegvalósítás, az önkéntes munka, vagy akár a megrendelőként való megjelenés.

Kapcsolatok értéke, gyakorisága, típusai és a kapcsolatfelvétel formája

A vizsgált szervezetek legfontosabb kapcsolatnak a lakossággal, informális szektorral fenntartott kontaktust tartják, majd az önkormányzatok, más civil-nonprofit szervezetek és a forprofit szervezetek következnek (1. táblázat).

1. táblázat A kapcsolatok fontosságának átlaga a vizsgált szervezetek és a két régió esetében (2010) (n=212) (1–5-ig terjedő skálán)

A kapcsolat iránya	Nyugat-dunántúli régió	Észak-alföldi régió
Lakosság, informális szektor	5,0	4,7
Önkormányzat	4,5	4,4
Más civil-nonprofit szervezet	4,1	4,0
Forprofit szervezet	4,1	4,0

Forrás: saját szerkesztés saját kutatás alapján.

A kapcsolatok gyakorisága a fentiektől némileg eltérő képet mutat (2. táblázat).

2. táblázat A kapcsolat gyakorisága a vizsgált szervezetek és a két régió esetében (2010) (n=212)

A kapcsolat gyakorisága (%)	Indikátor	Nyugat-dunántúli régió	Észak-alföldi régió	Összesen
Lakosság, informális szektorral	önkéntesek megjelenése a szervezeteknél	66%	67%	67%
Önkormányzattal	ellátási szerződések gyakorisága	6,5%	16%	11%
	civil referenssel fenntartott kapcsolat	30%	27%	28%
Más civil-nonprofit szervezettel	más civil-nonprofit szervezettel való kapcsolat, pályázati együttműködés formájában	19%	36%	28%
Forprofit szervezettel	forprofit szervezettel fenntartott kapcsolat	40%	26%	33%

Forrás: saját szerkesztés.

Az általam vizsgált szervezetek esetében a kapcsolat gyakorisága az informális szektort helyezi előtérbe. Ez az eredmény nem váratlan, hiszen a fentiekben a szervezetek ezt a szektort tekintették a legfontosabb kapcsolatuknak. A gyakoriságot a megjelenő önkénteseken keresztül mértem, s e szerint a szervezetek több mint kétharmadánál van jelen önkéntes tevékenységet végző személy. A két régió nem mutat eltérést a kérdésben, s az interjúk is megerősítik a kérdőíves eredményt.

„Hát tulajdonképpen van rá lehetőség, hogy megmozdítsuk, megmozgassuk az embereket úgynevezett, időzjelbe mondom: társadalmi munkára. A munkaerőpiacon is nagyon érdekes, nagyon sokáig üzemeltettünk munkanélküliek klubját és ezt munkanélküli fogta össze.” (13. fókuszcsoportos interjú, Nyugat-dunántúli régió, város)

Az interjúk azt is megmutatták, hogy a szociális és gyermekvédelmi tevékenységet folytató civil-nonprofit szervezetek többoldalú kapcsolatot tartanak fenn a lakossággal. Az interjúval vizsgált szervezetek túlnyomó többsége (négyötöde) jelezte, hogy szolgáltatásaik működtetése kapcsán kötődnek leginkább az informális szektorhoz.

„Hát jöjjenek, mert minél, ugye az a lényeg, hogy minél többen legyenek, úgyhogy minél szélesebb réteg.” (10. interjú, Nyugat-dunántúli régió, város)

„... egy civil szervezetnek magának kell feltérképezni az adott térségnek, településnek a rászorulóit. Azokat meggyőzni arról, hogy miért jó. Igenis bebizonyítani, hogy miért fontos, ha kapcsolatban van velünk. És programokat szervezni, és csinálni, csinálni, csinálni.” (5. fókuszcsoportos interjú, Észak-alföldi régió, megyeszékhely)

A kapcsolat gyakorisága alapján a második helyen a forprofit szervezetek szerepelnek. A vizsgált szervezetek egyharmada tart kapcsolatot gazdasági szervezetekkel, s ebben a kérdésben a Nyugat-dunántúli régió szervezetei aktívabbak.

A *kapcsolatfelvétel formája* szerint a legtöbb esetben a vizsgált civil-nonprofit szervezet kereste meg a vállalatot, bár arra is volt példa, hogy fordítva történt. A kapcsolatokban – ahogy máshol is – a személyes ismeretségek (barátok, ismerősök) dominálnak, illetve sokszor segítenek más civil-nonprofit vagy önkormányzati szervezetek is elérni a potenciális támogatókat. Ugyanakkor a hirdetésen vagy egyéb módszerrel (pl. CISZOK-on keresztül) realizált kapcsolatfelvétel elhanyagolható jelentőségű. A *kapcsolat típusát* tekintve a legtöbbször természetesen adományozói kapcsolatról beszélhetünk, a közös rendezvények, adott esetben projektek megvalósítása sokkal kisebb mértékű, a vállalati önkéntes munka, ami a civil-nonprofit szervezet számára erőforrást, a forprofit szektor számára pedig csapatépítést jelent, alig jelenik meg (3 százalék). Megjelenése esetében viszont kreatív módon használják fel, például a vállalkozásnál dolgozók kerítést festenek a szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezet által fenntartott intézményben.

A forprofit szektorral való kapcsolat a kvalitatív módszerekkel vizsgált szervezetek közül csupán öt szervezet esetében említődött. Egyik szervezet esetében ezek a kapcsolatok természetesek, mivel megváltozott munkaképességűek és fogyatékkal élők védett foglalkoztatását szervezi, így az adott vállalkozók *megrendelőként* szerepelnek az életében. Ez a szervezet kiegészítette tehát a forprofit szektorhoz fűződő kapcsolati tipológiámat, a megrendelő kapcsolattípussal. A többi szervezet esetében a vállalkozókkal való kapcsolat átalakult az utóbbi időben. Sok támogató eltűnt – ezt elsősorban a gazdasági válságnak tulajdonítják –, illetve már nem elsősorban pénzbeli adományokkal tudnak számolni, hanem rendezvények esetén természetbeni adományokkal. Több interjúban hangzott el, hogy sok helyen vált hiteltelenné a civil-nonprofit szektor, ezért kevesebb és más jellegű az adomány, illetve az is, hogy kellemetlen kérni, koldulásnak érzik a szervezetek vezetői az adománygyűjtést.

Egy szervezet esetében hangzott el az, hogy nincs idő az adománygyűjtésre, és mivel a „megélhetésüket” a pályázatok is biztosítják, tehát inkább arra fordítanak energiát. Egy szervezet esetében pedig felmerült, hogy az sem mindegy a támogatók esetében, hogy ki az adott szervezet célcsoportja, hiszen gyermekek vagy fogyatékkal élők esetében könnyebben adnak bármilyen támogatást, szemben azzal, ha például hajléktalansokról van szó.

A gazdasággal való kapcsolat mindenki esetében kimerült az adománykérésben – szintén a kérdőív eredményeire hajazóan –, egyik szervezet esetében sem beszélhetünk arról, hogy alapítóként venne részt egy vállalkozás a civil-nonprofit szervezet életében, vagy a munkatársai önkéntes munkát végeznének.

Egy, fókuszcsoporttal vizsgált szervezet (Nyugat-dunántúli régió, város) esetében – mivel foglalkoztatási célú szervezetről van szó – a gazdasági kapcsolatok, a vállalkozók partnerként, nem adományozóként vannak jelen. Ezek a kapcsolatok innovativitást hoznak ennek a szervezetnek az életébe, mivel a civil-nonprofit szervezet menedzser szerepet tölt be a térség (két határon átnyúlóan érte) gazdasági, szociális és informális kapcsolatainak egymásra találásában és együttműködésében, ezáltal áll elő egy innovatív foglalkoztatási modell.

Két fókuszcsoporton az is elhangzott, hogy a támogatókat elsősorban

a civil-nonprofit szervezeteknek kell megkeresni, életükben nincs jelen a vállalkozások irányából induló kapcsolatfelvétel, kezdeményezés, társadalmi felelősségvállalás, ráadásul a támogatókat tekintve inkább magán-személyekről beszélhetünk, nem gazdasági szervezetekről.

„A civil mindig akkor keresi meg a forprofit szektort, ezt magunkról tudom, ha valamire szüksége van. Nem feltétlenül pénz, hanem akár kapcsolati tőke, akár egy együttműködési nyilatkozat aláírása, hogy ki legyen pipálva a pályázatban, mert azt kérték. Viszont nagyon kevés az olyan dolog, hogy figyelj, akarnak jönni hozzánk, 15 önkéntes, de már nem tudjuk hova rakni őket, nem foglalkoztatnád őket? Nem sorra kellene berakni, hanem mondjuk szendvicset osztogatnának, mikor nyáron kinn lapátolnak a munkások, vagy akármi, és amit én látok, hogy ez nem sok.” (2. fókuszcsoporthoz tartozó interjú, Nyugat-dunántúli régió, megyeszékhely)

Az általam alapvetőnek tartott kapcsolatok közül az önkormányzattal és a más civil-nonprofit szervezettel fenntartott kapcsolatok szorulnak a harmadik helyre, gyakoriság szerint.

Az önkormányzatok esetében két mérőszámot alkalmaztam: az ellátási szerződések gyakoriságát, illetve a civil referenssel fenntartott kapcsolatokat vizsgáltam. Az ellátási szerződések gyakorisága az Észak-Alföldön nagyobb, a Nyugat-dunántúli régióhoz viszonyítva, viszont összesítve – a mérőszám speciális voltából adódóan – is alig egytizede a szervezeteknek tart fenn ilyen jellegű kapcsolatot az önkormányzatokkal. A civil referenssel fenntartott kapcsolat már nagyobb gyakoriságot mutat, csaknem a szervezetek egyharmadánál jellemző.

A más civil-nonprofit szervezettel fenntartott kapcsolat is a szervezetek csaknem harmadát jellemzi. Ezt a kapcsolatot a pályázati együttműködések vizsgálatával mértem. Mivel a pályázatokból befolyó támogatások az Észak-alföldi régióban mutattak nagyobb mértéket (444 millió Ft a 2009. évben), nem meglepő, hogy a pályázati együttműködések is itt a jelentősebbek, a szervezetek 36 százalékánál jelennek meg, szemben a nyugat-dunántúli 19 százalékkal. Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy az együttműködések gyakran inkább csak meghatározott időszakra szólnak, és a pályázati időszak leteltével nem folytatódnak – vagy magában a pályázati időszakban is csak látszat-együttműködésekéről van szó. A másik problémája a pályázatoknak és az ilyen jellegű együttműködéseknek az, hogy a szervezetek hiába hoznak létre újszerű szolgáltatást a pályázat időtartama alatt, annak megszűntével a szolgáltatás fenntarthatósága nem biztosított. Mindez veszélyezteti a szolgáltatást igénybe vevők életminőségének emelését és a szervezet létét is. A pályázati együttműködéseknek – erre alapozva – tehát általában hátrányait fogalmazták meg a szervezetek, egyetlen szervezet tudott ezekről az általában eseti együttműködésekéről pozitívumot is mondani. Ez a válaszadó úgy gondolja, hogy a sikeres és jól megvalósított pályázatok és az ezáltal létrejött együttműködések referenciaként szolgálnak mások felé, és egyrészt ezáltal újabb nyertes pályázatokat tudnak realizálni, másrészt pedig megkeresik őket más szervezetek együttműködési szándékkal, tehát nemcsak anyagi, de kapcsolati tőkéjük is bővül. A szervezetek pályázati kapcsolatai révén tehát újabb kapcsolati forma realizálódik, a referenciamunka. Ezek tehát azok az összeköttetések, melyek már a szervezet tevékenysége kapcsán alakul-

tak ki, pl. elvégeznek egy kutatást, lebonyolítanak egy nagy projektet és ezért keresik meg őket más szervezetek, ami a hosszabb távú együttműködés alapja lehet.

A két régióban 2009-ben a szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezetek csaknem fele vett részt főpályázóként nyílt pályázaton, míg zárt pályázaton (csak bizonyos szervezetek számára kiírt és megpályázható programok) a szervezetek 6 százaléka. A benyújtott pályázatok közül együttműködést célzó, illetve együttműködésen alapuló pályázat átlagban négy valósult meg minden vizsgált szervezetnél a 2007–2009 közötti időszakban, és a vizsgált szervezetek körülbelül harmadának van pályázati együttműködésen alapuló tapasztalata.

A két szervezet közti leggyakoribb pályázati együttműködési cél és megvalósított tevékenység egyértelműen a rendezvények szervezése és megvalósítása (a két régió vizsgált szervezeteinek 14 százalékánál jellemző). A második helyen a szociális vagy gyermekvédelmi szolgáltatás nyújtása szerepel (13 százalékánál), ezután pedig a szakmai tapasztalatcsere következik (10 százalékánál).

A pályázatok mellett megjelenő *speciális kapcsolati forma a más civil-nonprofit szervezet létrehozása, mellyel a szervezetek saját súlyukat duplikálják, illetve saját kapcsolati tőkéjüket növelik*. Összesen a vizsgált szervezetek 13 százaléka hozott létre összesen 36 újabb szervezetet. A létrehozó szervezetek fele a Nyugat-dunántúli, fele pedig az Észak-alföldi régióban folytatja tevékenységét. Leggyakrabban szociális, érdekvédelmi, oktatási, kulturális, majd gyermekvédelmi célokkal hoznak létre szervezeteket. Az új szervezet gyakran jön létre más célokkal, mint a létesítő szervezet, azért, mert a tevékenysége eredetileg a létesítő szervezet egyik mellékága volt. Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy a létesítő szervezet más célú civil-nonprofit szervezetekkel való kapcsolatai és együttműködési esélyei is nőnek.

A leggyakoribb oka az új szervezet létesítésének a kapcsolathálózat bővítése, ugyanakkor azonban cél lehet egy speciális, hiánypótló tevékenység ellátása az újonnan létrehozott szervezettel, a pályázati esélyek és források növelése, a lobbitevékenység erősítése, illetve közreműködés a terület civil-nonprofit szektorának növelésében is.

A legtöbb szervezet esetében – a kérdőívet kiegészítve – az interjúkon még *kapcsolatként említődött a más ágazatba tartozó szervezetekkel fenntartott kapcsolat*. Teljesen természetes kapcsolatként említették az egészségügyi, kulturális, oktatási, sport és szabadidő célú szervezetekkel való együttműködést, általában közös rendezvényszervezés formájában. Úgy tűnik, ezek a szervezetek kevésbé jelentenek a szűkös forrásokért való versenyben riválisokat, mint a más szakmai szervezetek, ráadásul a komplex problémák, amikkel a szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezetek szembekerülnek, a másokkal való interprofesszionális együttműködésben jobban kezelhetők (pl. gyakori egy kulturális célú civil-nonprofit szervezettel együttműködve az adománygyűjtés).

A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy a 20 interjú közül 10 szervezet, míg a 20 fókuszcsoport során kilenc szervezet képviselőjével folytatott interjú során derült ki, hogy az adott szervezet képviselője más civil-nonprofit szervezetekben is aktív tag vagy tisztségviselő. A „rekordot” egy szombathelyi egyesület vezetője tartja, aki 16 szervezetben működik közre és egyúttal a szombathelyi civil kerekasztal vezetője is. Kutatásaim

nem szolgáltatnak elegendő megerősítést arra vonatkozóan, hogy az aktivitásnak ez a magas foka minden esetben együtt jár-e a kapcsolatok magas multiplexitásával is. Az említett szombathelyi egyesület vezetője esetében azonban mindenképpen, hiszen a körülötte szövődött viszonyrendszerben az érdekvédelmi tevékenységtől kezdve a rendezvényszervezésig minden elképzelhető forma előfordul.

Nyilvánvaló, hogy az aktív civil szervezeti képviselőknek az újabb és újabb szervezetbe (kapcsolatrendszerbe) irányuló rekrutációját meghatározza az előzőleg kialakított kapcsolataik jellege, ugyanúgy, ahogy az újabb, létrejövő kapcsolatok jellegét is meghatározzák korábbi kapcsolataik. Ez a magyarázat a később felvetendő problémára is, mely szerint a civil szektor egyik alapvető problémájaként említhető a túlzásba vitt személyesség. Lehet tehát, hogy az interjúk nem szolgáltatnak elég adatot a kapcsolatok multiplexitásának vizsgálatára, mégis, a problémák közt előtérbe kerülő, személyes alapon működő kapcsolatok arra engednek következtetni, hogy a viszonyrendszerek, főként a több szervezetben közreműködő „aktív civilek” között mindenképpen többrétegűek.

Az interjúval és fókuszcsoportos interjúval vizsgált szervezetek egyéb kapcsolatokat is említettek: a szociális és gyermekvédelmi ellátórendszer intézményeivel, szolgáltatásaival; pályázatkezelő szervezetekkel, sajtóval, szakminisztériummal, Munkaügyi Központtal, a Regionális Kutatási Központokkal; külföldi szervezetekkel; egyházakkal és felsőoktatási intézményekkel.

Összesen négy szervezet esetében beszélhetünk arról, hogy alapítói kapcsolat van a civil-nonprofit szervezet és egy-egy szociális intézmény között, a többiek esetében együttműködést említettek az interjút adó szervezetek képviselői. Az alapítói kapcsolatban álló szervezetek az intézményért dolgoznak, egyik esetben mégis elhangzott, hogy az intézmény fenntartója nem támogatja az alapítvány működtetését.

Az esetek kétharmadában az együttműködés sem konfliktusmentes. A problémák legnagyobb része abból adódik, hogy a szociális és gyermekvédelmi ellátórendszer nem becsüli a vizsgált szervezetek által nyújtott szolgáltatás(oka)t, holott azok átfedik és ezáltal könnyítik az ő munkájukat is. Jó példaként említődik a szolnoki Kamasz Tanya Egyesület tevékenysége, akik országos mintaprojektként működtetnek Ifjúsági Közösségi Házat hátrányos helyzetű gyermekeknek, ezáltal rendezvényeket, szabadidős programokat, táborokat szerveznek, és tökéletesen lefedik a gyermekjóléti szolgáltatás alapfeladataként számon tartott szabadidős programok szervezése tevékenységet, nagyban megkönnyítvén a gyermekjóléti központban dolgozó túlterhelt család gondozók munkáját.

Egy fókuszcsoport esetében említette az egyik alapítvány képviselője (aki jelen esetben gyermekjóléti alapellátás feladatátvállalásának keretében tart fenn intézményt), hogy az intézmény indulásakor az ott dolgozó szakembereknek szembe kellett nézni a gyermekvédelmi ellátórendszer részéről érkező negatív megjegyzésekkel, amelyek jó szándékú laikusoknak minősítették őket. A megfelelő színvonalú szakmai munka ellátása, a kompetenciahatárok betartása aztán oldotta ezeket a feszültségeket. Ugyanakkor az is több, intézményfenntartó vagy szolgáltatásfenntartó szervezet által tapasztalható (az esetek felében), hogy a civil-nonprofit szervezet által fenntartott szolgáltatást, intézményt nagyon keményen

ellenőrzik, érzékelhetően keményebben, mint az önkormányzat által fenntartott intézményeket.

„Tehát mi is érzékeljük ezeket a problémákat, de igazából kiszolgáltatottak vagyunk. Tehát ebből kell dolgozni. Vagy vállaljuk, és ha vállaljuk, akkor meg kőkeményen számon kérjük rajtunk.” (4. számú fókuszcsoporthoz tartozó interjú, Észak-alföldi régió, megyeszékhely)

Pályázatkezelő szervekkel, sajtóval, szakminisztériummal, Munkaügyi Központtal és egy esetben a Regionális Kutatási Központokkal való kapcsolatokat is felfedtek a kvalitatív vizsgálataim. A fent felsoroltak közül is kiemelkedik a pályázatkezelő szervekkel fenntartott kapcsolat, s ezek közül is az NCA (Nemzeti Civil Alapprogram), valamint az önkormányzat mint pályázatkezelő szerv a meghatározó. Az általuk kiírt pályázatokra gyakorlatilag minden szervezet pályázik, s leginkább a szervezet működésének céljából. A többi kontaktus speciálisan a szervezetek tevékenységéből, valamint a *civil-nonprofit szervezeti vezetők/képviselők személyes kapcsolataiból* adódik, ezért csak egy-egy példán keresztül mutatkozik meg. A személyesség azonban a többi kapcsolatban is javarészt (az esetek 90 százalékában) meghatározó kiindulási pont. Az a szervezet tud több forrást allokálni az NCA-tól vagy az önkormányzattól, aki személyes ismeret-séggel rendelkezik a pályázat elbírálói között.

A két régió földrajzi elhelyezkedéséből adódóan nem csupán a hazai, de a külföldi kapcsolatok megjelenését is vártam a szervezetek kapcsolatai között. Ehhez képest meglepő volt, hogy csupán az interjúval vizsgált szervezetek negyede esetében említődtek ezek a kapcsolatok. Ezek közül is kettő szervezet nem a határmenti kapcsolatait használja ki, hanem az alapító dán anyaszervezethez kötődik, illetve egy norvég, szipőket gyártó céghez mint megrendelőhöz. A többi öt szervezet közül egy esetében alapító anyaszervezete osztrák, s e kapcsolat révén kötődik Ausztriához, tehát tulajdonképpen négy szervezet esetében beszélhetünk tudatos, elsősorban projektek révén kialakított határokat átlépő kapcsolatokról. Ebből egy szervezet Ausztriából és Németországból származó adományokat oszt szét, egy szervezet projektek révén tudatosan keres meg külföldön civil-nonprofit szervezeteket, egy szervezet jótekonysági rendezvények révén került kapcsolatba román értelmiségiekkel, és egy közös, magyar–román civil kezdeményezés is született e kapcsolat révén, egy szervezet pedig elsősorban rendezvények kapcsán keresi meg a hasonló problémákat kezelő civil-nonprofit szervezeteket, elsődlegesen Erdélyben.

Az Észak-alföldi régióban kezdeményezett külföldi együttműködések java-részt arra szolgálnak, hogy a magyar szervezetek mintát nyújtsanak a (túlnyomórészt) román együttműködő szervezeteknek, míg a Nyugat-dunántúli régióban egy szervezet esetében beszélhetünk mintanyújtásról és mintavételről vegyesen, a többi szervezet esetében inkább mintavételről van szó. A „jó gyakorlatok”, minták nyugatról keletre terjedése figyelhető tehát meg.

Fontos kapcsolatként említődött még kettő, a kvalitatív vizsgálatban részt vevő szervezet által a református egyházzal, illetve az egyház által fenntartott intézményekkel való kapcsolat, egy szervezet esetében pedig kuratóriumi tagság szintjén képviselteti magát a görögkatolikus egyház

a maga erőforrásaival. Úgy tűnik tehát, hogy a civil-nonprofit szféra egy része már elkezdett együttműködni a kétségtelenül egyre nagyobb erőforrást képviselő egyházakkal¹³, ahelyett, hogy versenyezni próbálna velük. Mindez elkezdett némi eltolódáshoz is vezetni, visszafelé, a gyökerekhez, hiszen az állam szerepvállalása előtt az egyházak és magánszemélyek – sokszor egymással összefonódott formáiban – nyújtották a rászorulóknak számára a szociális ellátásokat (Kuti 1998).

A másik lényeges tanulsága a fókuszcsoporthoz tartozó interjúknak, hogy kutatásom során most először jelent meg *átpolitizálódott szervezet* (baloldali irányultsággal), annak ellenére, hogy a szervezetek véleménye a politikai befolyásoltsággal (bármelyik irányban) kapcsolatosan általában negatív volt az interjúk során.

„...komoly kötések szükségesek ahhoz, hogy valaki civil helyzetben előre lépjen, és ezek politikai kötések, jóllehet a civilitás ereje, a civil kurázi ereje abban lehetne, hogy független legyen.” (2. fókuszcsoporthoz tartozó interjú, Nyugat-dunántúli régió, megyeszékhely)

Az *átpolitizálódott szervezet* esetében viszont az a megközelítés fogalmazódott meg, hogy a rendszerváltáskor *„kiöntötték a gyereket is a fürdővízzel együtt”* (15. fókuszcsoporthoz tartozó interjú, Nyugat-dunántúli régió, város), és eltaposták a civil-nonprofit szervezetek alapjait adó Hazafias Népfrontot, Úttörő Szövetséget és gyermekbarát mozgalmat. A szervezet ezek maradványain hozta létre a mai egyesületét, gyakorlatilag ugyanazokat a tevékenységeket folytatva, és ugyanazokat a kapcsolatokat magával hozva. Politikai befolyásoltság tehát kapcsolatainak keresztül nyilvánul meg, és ezáltal nagyobb erőforrásokat tud generálni.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjú nyomán még egy nagyon fontos kapcsolatra derült fény. A *szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezetek*, amelyek bekerültek a vizsgálatomba, lényeges kapcsolatokat ápolnak felsőoktatási intézményekkel, programjaik, szolgáltatásaik, intézményeik fontos terephelyül szolgálnak a segítő szakmát tanuló hallgatók számára. Egy kiinduló szervezetről pedig az is elmondható, hogy a hallgatók részvétele működteti az egyesületet és csak ők nyújtják a szociális szolgáltatást.

Kapcsolatok motiváló tényezői, előnyei és hátrányai, valamint problémái

A fentiekben bemutatam a két régióban működő szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezetek kapcsolati jellemzőit. A továbbiakban az ezekben a kapcsolatokban keletkező előnyöket és hátrányokat, motivációkat és problémákat vázolom fel a két régió vizsgált szerveze-

¹³ Néhány vizsgált szervezet esetében lehetőségem nyílt utánkövetést végezni 2012-ben. A 2010-ben megkérdezett egyik szervezet, mely a Nyugat-dunántúli régióban tart fenn családok átmeneti otthonát, 2012-től a bérek és juttatások biztos kifizetése érdekében, valamint a szolgáltatás további fenntartása érdekében új fenntartót keresett a korábbi, vezető által létrehozott alapítvány helyett. 2012-től így a szolgáltatást a Baptista Szeretetszolgálat tartja fenn.

teire vetítve. A bemutatás kiindulópontja az alábbi táblázat (3. táblázat), amely összefoglalja a kérdőíves vizsgálatomban talált motiváló tényezőket, előnyöket és hátrányokat, valamint problémákat.

3. táblázat A két régió vizsgált szervezetei által megvalósított kapcsolatok motivációi, előnyei és hátrányai, valamint problémái a kérdőíves vizsgálat alapján (2010) (n=212)

Motiváló tényezők	
– saját szervezet ismertségének növelése (a szervezetek 50 százalékánál*) – elérhető források növekedése (45 százalék) – szakmai kapcsolathálózat növekedése (40 százalék) – innovativitás, új ötletek (35 százalék) – pályázatokon való részvételi lehetőség növekedése (34 százalék) – lobbizási lehetőség növekedése (31 százalék) – más szervezetek megismerése (24 százalék) – erőforrások igénybevételei lehetősége (22 százalék) – felelősség és anyagi teher megoszlása (17 százalék)	
Előnyök	Hátrányok
– több feladat látható el (35 százalék) – nagyobb kapcsolati rendszer és több tapasztalat adódik össze (31 százalék) – összeadódnak a tudások, csökkennek a terhek (28 százalék) – több egyénhez jut el a szervezet tevékenysége (21 százalék) – sikeresebb pályázati szereplések (20 százalék) – költséghatékonyság (18 százalék)	– érdeklődések (24 százalék) – koordinátlanság (22 százalék) – konfliktusok (15 százalék) – bürokratizmus (13 százalék) – leterheltség (9 százalék) – függőség (9 százalék)
Problémák	
– személyi kapacitás hiánya (34 százalék) – kevés szervezet ismerete (26 százalék) – különböző szervezeti kultúra (24 százalék) – nehéz az eredmények kezelése (21 százalék) – infrastruktúra hiánya (15 százalék) – kevés szakember és tudás (14 százalék) – konkurenciának tekintik egymást a szervezetek (12 százalék) – kevés a bizalom az emberekben egymás iránt (11 százalék)	

Forrás: saját szerkesztés.

* Relatív gyakoriság, a tényező említésének gyakoriságát jelzi.

A bemutatást a kapcsolatra, együttműködésre, partnerségre *motiváló tényezőkkel* kezdem. A szervezetek leginkább a saját szervezet ismertsége, az elérhető források és a szakmai kapcsolathálózat növelése érdekében

létesítenek kapcsolatot másokkal. Ebből következően – kérdőívem szerint – leginkább rendszeres információk közvetítésével, partnertalálkozók szervezésével, támogatásokkal és jó gyakorlatok megismertetésével lehet őket ösztönözni kapcsolatépítésre.

A motiváló tényezők alapján létrehozott együttműködések leggyakoribb céljai a jó gyakorlatok megismerése (a szervezetek fele említette), innovatív ötletek kidolgozása és/vagy átvétele (a szervezetek negyede említette), egyéni és szervezeti tanulás megvalósítása (a szervezetek negyede esetében), és ezáltal a megújulási képesség növelése (a szervezetek ötöde esetében). A két régió szervezetei között ezekben a kérdésben nem lehet kiemelkedő eltéréseket találni.

A kapcsolatok *előnyei* között a szervezetek felsorolták számomra, hogy a kontaktusok kialakításával több feladat látható el, nagyobb kapcsolat- és tapasztalatrendszer válik elérhetővé és felhasználhatóvá, összeadódnak a tudások és csökkenek a terhek, több emberhez jut el a szervezet tevékenysége és ezáltal *a szervezet jobban be tud épülni a helyi társadalom életébe*, sikeresebb pályázati szereplések realizálódnak, illetve költség-hatékonyabb lesz a szervezet működése. A kapcsolatok adják tehát az alapját a szervezetek működésének, s a kapcsolatok további kapcsolatok szülnek, amelyekre építeni lehet. Növekszik a szervezet ismertsége, ezáltal támogatottsága is, mind személyi, mind forrás szinten (pl. pályázati erőforrásokat többet tudnak szerezni konzorciumi együttműködések által). Ezek a források pedig több egyén támogatását teszik lehetővé, így a szervezet céljainak jobb, teljes körű megvalósulását. A kérdőív eredményeit az interjúk is alátámasztották:

„...több programban benne vagyunk, és ez olyan kapcsolati tőkét hoz, amiben én örömmel tapasztalom, hogy aztán felkéréseket kapunk egyébként... akár egy előadás erejéig, akár hogy a pályázatban működünk együtt. Nagyon sok partnerségben vagyunk jelen.” (14. interjú, Nyugat-dunántúli régió, megyeszékhely)

„...nagycsaládosoknál ugye halmozottan jelentkeznek közben a szociális problémák. És ezért is jók ezek a kapcsolatok, mert mindent egyedül én sem tudok megoldani, és ugye a családsegítő intézetnek, Máltásoknak szól az ember... tehát többen többet tudunk tenni. Ők tudják, ki az, akit meg lehet keresni, akár jogi úton.” (1. fókuszcsoporthoz tartozó interjú, Nyugat-dunántúli régió, város)

A jó kapcsolatoknak még egy lényeges előnyét látta az interjúkon részt vevő szervezetek kétharmada, mégpedig az információáramlást. Az információ pedig hatalom, ugyanúgy, mint a kapcsolati tőke.

„Tehát megy az információ is, és nem zárkózunk el egymás elől, nem riválisokat látunk mi egymásban, szerintem így jól működünk mi együtt. Ez városi tapasztalat, hogy jó a civil összefogás és egyre jobb a civil együttműködés.” (1. fókuszcsoporthoz tartozó interjú, Nyugat-dunántúli régió, város)

A jó kapcsolatoknak köszönhető gyors információáramlás azt is lehetővé teszi – legalábbis az 5. fókuszcsoporthoz tartozó (Észak-alföldi régió, megyeszékhely) elhangzottak szerint –, hogy innovatív ötletekből merítsenek a kapcsolatban állók. Bevallottan ez történik az egyik észak-alföldi civil-nonprofit szervezet szolgáltatásainak kialakításakor (pl. állatsimogató, bórdíszműves képzés fogyatékkal élőknek, támogató szolgálat működtetése stb.).

Ezzel együtt viszont a szervezeteknek szembe kell nézniük a kapcsolatok, partnerségek *hátrányaival* is. Ezek közül is leginkább az érdekütközésekkel, amelyek előállhatnak a szervezetek között; azzal, hogy nehezebb a feladatok koordinálása, ezért fontos, hogy a partnerségben együttműködő valamelyik szervezet felvállalja a menedzser szerepet, mégpedig az együttműködő szervezetek által legalizáltan; illetve a partnerek közti konfliktussal is számolni kell, melynek kezelését és megoldását szintén a menedzser szervezetnek kell vállalnia. A partnerségek hátrányai között szintén megjelenik a bürokrácia, a szervezet függetlenségének korlátozása és a személyi kapacitás leterheltsége is.

A kérdőívben adott válaszokat a vizsgált civil-nonprofit szervezetek kiegészítették az interjúkban, ahol a fentiek mellett az együttműködések hátrányaiként említették – néhány esetben összemosva a kapcsolati problémákkal és a szervezetek gondjaival – a következőket: konfliktusok, hiteltelenség, versengés, kiszolgáltatottság, megbecsültség hiánya és bürokratizmus.

Elsődlegesen a személyes kapcsolatok hátulütőiként számon tartott hátrányokat említették az interjúk 90 százalékban. A személyes *konfliktusok*, „bratyizások”, „kéz kezét mos” alapon működő kapcsolatok azt is maguk után vonják, hogy ahol nincs „ismeretség”, ott hiába nyújt kiváló szakmai teljesítményt, innovatív ötletet a civil-nonprofit szervezet, nem fog előbbre jutni.

„Tehát nem a szervezetben végzett munka, hanem a kapcsolat döntötte el, hogy ki mennyit kap. (...) ...azon múlik, hogy ki a vezető, melyik bizottságba vannak bent.” (1. interjú, Nyugat-dunántúli régió, város)

„És ez a gyengesége a civileknek szerintem, hogy annyira egyszemélyesek vagy két-személyesek vagy... belterjesek, hogy ha valaki kilép, akkor az árulás, ha valaki át akarja venni... akkor az.... Tehát annyira ezek a személyes érzelmek, meg személyes kapcsolatok annyira érzékenyvé teszik a szervezetet...” (15. interjú, Észak-alföldi régió, megyeszékhely)

A másik, hasonlóan kardinális kérdés (az esetek négyötödében) a *hiteltelenség*, amely mérgezi a kapcsolatokat. A sajtó által felkapott sikkasztási, átpolitizálódási botrányok, amelyekről időről-időre hallani lehet, bizalmatlanná teszik a magánembereket és a támogatókat is a civil-nonprofit szervezetek iránt, akiknek ebből káraik származnak.

„Ezek a gyűjtő szervezetek mindig a civilekből akarnak jól élni, mondtam is neki... a kutyámat nem bíznam rátok, mert pályáztok, aztán költitek ide-oda, a másik felét meg mit tudom én. Bocsánat, de oda kell adni azt a pénzt a rászorultaknak.” (4. interjú, Nyugat-dunántúli régió, megyeszékhely)

A harmadik, legnagyobb probléma az általam interjúval vizsgált szervezetek esetében a versengés a szervezetek között, amelyet az interjúalanyaim 80 százaléka tartott a kapcsolatok problémájának.

„Ugyanakkor vannak szakmán belül ellenérdekeltségek, és ebben a konkrét esetben nem kell hogy feltétlen működjön, hiszen feladat mindig van, feladata mindenkinek lehetne, csak így lehetne koordinálni, akkor meg lehetne határozni, hogy ki mivel foglalkozik.” (2. interjú, Nyugat-dunántúli régió, város)

„...ökölharc van, kenyérharc van, egymás ellen betartások vannak, fúrások vannak...”
(2. interjú, Nyugat-dunántúli régió, város)

A versengés mellett az interjúk négyötöde – a kérdőíveket megerősítően – az érdekekhez, illetve ezek ütközéséhez is kötötte a kapcsolatokat hátrányait.

„Hát nagyon sokáig működött a lövői érdekegyeztető tanács, ez egy kicsit szélesebb kerekasztal volt, hogy nemcsak a munkáltatók és a munkavállalók ültek egy asztalhoz, hanem az önkormányzat, az egyház, a civil szervezetek... aki a településért tenni tud, vagy akar, azokat ültettük egy asztalhoz. Ez egy darabig működött, addig, ameddig a munkáltatónak érdeke volt ahhoz, hogy feltöltse a létszámot, és amikor feltöltötte a létszámot vagy amikor... került, akkor már erre a lövői érdekegyeztető tanácsra nem volt szükség.”
(13. fókuszcsoporthoz tartozó interjú, Nyugat-dunántúli régió, város)

Újabb problémaként említették a *kiszolgáltatottságot* és a *szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezetek véleményének negligálását* – főként azon szervezetek esetében, melyek önkormányzati támogatást élveztek (az esetek kétharmadában).

„Tehát nem szólhatsz vissza, ha pénzt kapsz, pláne, ha 15 milliót, ...persze sok egyébként, akkor nem lehet véleményed. Igazi döntéshozatali vagy döntés-előkészítési folyamatokba nincs beleszólásod, még akkor sem, ha szakmai kérdés, tehát pl. adósságkezeléssel kapcsolatos. Civil fórumok azok nem arról szólnak, tehát az ilyen szociális kerekasztalok, hogy megvitassuk a dolgokat. Úgyhogy ilyen, ilyen. Tehát mondjuk a ...kapcsolatokban mindig van egy ilyen alá-fölé rendeltség.” (15. interjú, Észak-alföldi régió, megyeszékhely)

A szervezetek fele szerint azonban a *legfőbb gond a megbecsültség hiánya*, ami a szervezetek vezetői, képviselői szerint a tevékenységüket övezi. Meglátszik mindez a települési tanácskozásokon vagy akár a szolgáltatástervezési koncepció ülésein is.

„Nem így működik a világ, itt ilyen bátrabb dolgokat kommunikálni kell, hogy, hogy mi hogy segítsünk az embereken. Nem csinálni, hanem kommunikálni. Most már én értem, hogy mit jelent a kettő között a különbség.” (11. interjú, Észak-alföldi régió, város)

Szintén a szervezetek fele gondolja azt, hogy a *kapcsolatok működését csak a bürokratizmus hátráltatja*, amellyel a civil-nonprofit szervezeteket sújtják.

„És nagyon sokszor a cég inkább azt mondja, hogy tudod mit, az a lényeg, hogy segítettem az árvízkárosultaknak. Nem érdekli őket a papír. És annyira nem érdekli, hogy jövőre inkább már nem is fog gyűjteni meg nem is fog adni, mert inkább elintézi magánúton.” (2. fókuszcsoporthoz tartozó interjú, Nyugat-dunántúli régió, megyeszékhely)

Csupán egy-két szervezet jutott el odáig, hogy a vizsgálaton megfogalmazta az *érem másik oldalát* is, mintegy önkritikaként.

„Tehát ez az, ami a civil szféra ellen szól egy picit ebben a témában, hogy nagyon sokan félrebeszélnek, és nagyon sokan nincsenek tisztában azzal, hogy meddig mehetnek el.” (2. fókuszcsoporthoz tartozó interjú, Nyugat-dunántúli régió, megyeszékhely)

Ha a kapcsolat, együttműködés az említett hátrányoktól függetlenül megjelenik, ezek a hátrányok, hátráltató tényezők sokszor fordulnak át komoly problémákba az együttműködő partnerek között. A kérdőívben említett személyi kapacitás hiánya, kevés szervezet ismerete, különböző szervezeti kultúra, nehéz eredménykezelés, infrastruktúra hiánya, és kevés szakember és tudás kiegészült az interjúk során megosztott információkkal.

A kvalitatív módszerrel vizsgált civil-nonprofit szervezetek képviselőinek kivétel nélkül mindegyike azt állította a kapcsolataik kialakulásáról, hogy személyes kapcsolatokból indultak ki, majd szakmai együttműködés vált belőlük.

„...legtöbb civil szervezet, akikkel kapcsolatba kerülök, azokkal valahol valamikor összefutottunk és akkor kiderült róla, hogy ő is civil dolgokkal foglalkozik, és akkor megbeszéljük, hogy hogyan tudunk együttműködni.” (2. interjú, Nyugat-dunántúli régió, megyeszékhely)

„Ide csak ajánlva lehet jönni, tehát hogy egyik ember ajánlja a másiknak.” (11. interjú, Észak-alföldi régió, város)

Véleményem szerint a szociális és gyermekvédelmi célú civil-nonprofit szervezetek kapcsolatainak ez az egyik legnagyobb előnye, és egyben hátránya is. Mivel legtöbbször személyes motivációból jönnek létre, ezért a szervezet vezetője saját, személyes kapcsolatait konvertálja át a szakmai szervezet működésébe.

„Nagyon jól nevettem rajta, amikor azt mondtam, hogy látszik a Kamasz-tanya életéből az én élethelyzetem. Mikor kijöttem a munkából, gyeden voltam, gyesen voltam és kismamaklubot csináltam. Nekem is nőttek a gyerekeim, Kamasz-tanyát csináltam. A lányom énekelgetett, én és a Gyerekváros zenekart csináltunk a gyerekeknek. (...) És unokám van, tehát most megint van Baba-Mama Klub.....” (9. interjú, Észak-alföldi régió, megyeszékhely)

A szervezetek harmada szerint szintén problémaként tapasztalható az aktivitás hiánya, az érdektelenség a civil-nonprofit szervezetek részéről a kapcsolatteremtés iránt. Ennek okát a megváltozott életmódban látják, illetve abban, hogy ma már sokkal nehezebb közösséget teremteni, mert az emberek elsősorban a megélhetésükre koncentrálnak. Az érdektelenség kérdése viszont még messzebbre vezet. Egy-két szervezet visszanyúlt a történelmi gyökökhez, miszerint mindez abból származik, hogy az állampolgárok még mindig nem tanultak meg állampolgárként „működni”. Az alábbi idézet jól összefoglalja ezeket a véleményeket:

„Tetszik vagy nem tetszik, ezen az úton, a civilitás fejlődési fázisain nekünk is keresztül kell menni az adott társadalomnak, az adott közösségnek. Nagyon hamar elkezdtek mondogatni Magyarországon a polgár szót, de azért sokan zavarba esnének, ha meg kellene mondani, most hogyan vagyunk polgárok, vagy hogyan nem vagyunk polgárok, mint hogy hogyan vagyunk civilek, vagy hogyan nem vagyunk civilek. Tehát jó lenne ezeken a dolgokon keresztül menni vagy túlmenni, hogy ez egy érési folyamat legyen, ne kívülről legyen.” (2. fókuszcsoporthoz tartozó interjú, Nyugat-dunántúli régió, megyeszékhely)

Az utolsó mondat egyértelművé teszi azt, hogy bár a civilitás maga, illetve a kapcsolatok is ösztönözhetők különböző – akár felülről irányított eszközökkel is –, de addig, amíg a társadalomban nem érik meg ez a folyamat, nem lesz hatékony a szféra működése és együttműködése.

„...egyébként meg ez az idő, energia, igényességnek a kérdése a demokráciának. Ez úgy nem megy, hogy bemegyek, aláírok és elmentem. A participáció nélkül ez az egész dolog nulla.” (2. fókuszcsoportos interjú, Nyugat-dunántúli régió, megyeszékhely)

Összegzés, következtetések, javaslatok

Jelen tanulmány legfontosabb következtetésének tartom, hogy a vizsgált szervezetek legfontosabb folyamatos és szakmai kapcsolatai éppen céljaikkal összhangban valósulnak meg és működnek. Ezek a szervezetek azért jöttek létre, hogy különböző, életminőséget fejlesztő szolgáltatásokat nyújtsanak az ellátási területükön élő egyéneknek, s ezt a céljukat meg is valósítják. A legszorosabb, a legelőbb kapcsolataik tehát mindeképpen az informális szektorral jönnek létre és maradnak fenn, ami biztató és fontos tény a szolgáltatást igénybe vevők számára, akik ezáltal saját szükségleteikre alapozott szolgáltatásokban kaphatnak adekvát segítséget. A két régió vizsgált civil-nonprofit szervezetei tekintetében az informális szektor, az önkormányzat, a más civil-nonprofit szervezet, valamint a forprofit szektor felé irányuló kapcsolatok hasonló értékeket képviselnek. Értékrendbeli különbség tehát kutatásom alapján nem állapítható meg, mindkét régió szervezetei az informális szektorral való kapcsolatépítést tartják a legfontosabbnak, s ezt igazolja az önkéntesek bevonása is a szervezetek tevékenységébe. A két régió ugyanakkor különbséget mutat az önkormányzati ellátási szerződések, a más civil-nonprofit szervezetek és a forprofit szervezetekkel való kapcsolattartás gyakorisága tekintetében. A fentiekből látszik, hogy míg a Nyugat-Dunántúl a gazdasági szervezetekkel épít gyakrabban kapcsolatot (a szervezetek 40 százaléka tart kapcsolatot forprofit szervezetekkel), az Észak-alföldi régió szervezetei inkább az önkormányzatokra és a más civil-nonprofit szervezetekre építenek a kapcsolataikban. A kapcsolatépítéstől eltekintve a szervezetek alapadatai okán is erre a következtetésre juthatunk. Látható volt, hogy az adó 1 százalékból, az adományokból, valamint a vállalkozási tevékenységből mozgósított összegek messze meghaladták a Nyugat-Dunántúlon az Észak-alföldi régió hasonló bevételeit. Ezzel szemben az Észak-Alföld a foglalkoztatottak és önkéntesek számát tekintve, valamint az önkormányzati támogatásból és pályázatokból származó bevételeket¹⁴ alapul véve haladja meg messze a nyugat-dunántúliak hasonló adatait. Ebből – bár egyértelműen nem jelenthető ki, de – valószínűsíthető, hogy az Észak-alföldi régió inkább a társadalmi integráló szereplőkre épít (informális szektor szereplőinek bevonása, önkormányzatok szolgáltatásszervező ereje), míg a Nyugat-dunántúli régió a gazdasági szervezeteket, s ezáltal a pénz szerepét tartja meghatározóbbnak a kap-

¹⁴ Mindez nyilván köszönhető annak is, hogy a pályázati rendszer jobban támogatja az észak-alföldi szervezeteket, hiszen hátrányos helyzetű térségekben működnek.

csolataiban. Az egyes régiókat tekintve tehát mindegyik régió szervezetei arra építenek, ami erőforrásként rendelkezésükre áll, ez az Észak-alföldi régió tekintetében az emberi erőforrás, míg a Nyugat-dunántúli régió esetében az anyagi erőforrás. A következménye azonban véleményem szerint a kétféle építkezésnek különböző, így lesz alapvető integráló erő az Észak-Alföldön a társadalom, míg a Nyugat-Dunántúlon a gazdaság.

Mindkét régió esetében érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy a jelen szakpolitikai ajánlások és szabályozások alapján működő kapcsolatösztönzési eszközök (pályázatokban konzorciumi együttműködési kívánalmak) gyérnek mondhatók, tekintve a kapcsolatokat meghatározó tényezők bonyolultságát és egymással való összefüggéseit. Mindegyik kapcsolati irányt, ösztönző tényezőt fontos lenne megerősíteni, a leglényegesebb azonban a szociális és gyermekvédelmi szférához kötődő kontaktusok biztos(abb) alapokra helyezése lenne. A jelenlegi rendszerben – legalábbis a két vizsgált régióra vonatkoztatva – elsősorban „kirakat-együttműködések” valósulnak meg a szociális szféra és a civil-nonprofit szektor hasonló céllal működő szervezetei között. *Pedig ezek a kapcsolatok fontosak lennének mind a civil-nonprofit szektor, mind pedig a szociális és gyermekvédelmi szféra számára*, mert új, és/vagy jobb minőségű, és/vagy rugalmasabb, és/vagy valódi szükségletekre épülő szolgáltatásokat tudnának ezáltal létrehozni, valamint az állami-önkormányzati intézmények, szolgáltatások számára innovációs lehetőséget, a civil-nonprofit szektor számára pedig tanulási, professzionalizálódási alkalmat jelentenének. Ennek fényében a fenn tárgyalt kapcsolati jellemzőkre jobban épülő, és/vagy azokat figyelembe vevő ösztönző módszerek, eszközök bevezetése szükséges, több oldalról.

Mind az állam, gazdaság, informális szektor, mind pedig a civil-nonprofit szektor, s ezen belül konkrét témámra utalva a szociális és gyermekvédelmi célú szervezetek aktivitására szükség van a problémák megoldása érdekében. Az állam/gazdaság/informális szektorok feladatai, hogy az ő erőterükben megszülető civil-nonprofit szektor számára biztosítsák a folyamatos, kiszámítható, a szektor létét garantáló finansziális támogatást, átlátható szabályozást és ellenőrzést, valamint a fejlődést garantáló képzéseket, ahogy azt a valódi jóléti államokban teszik (Salamon – Sokolowski – List 2003, Kákai 2009). A civil-nonprofit szektor ugyanakkor ennek hatására álljon készen önmaga definiálására, s hozza létre a saját magát segítő érdekképviselői és egyéb szervezeteit. Ezen alapokon aztán létrejöhet az az intermedier mező (Bartal 2005), amely a jóléti pluralizmus működéséhez szükséges, s végbemegy az a szemléletváltás és fejlődési folyamat, ami állampolgárokat hoz létre.

Irodalom

- Bartal, A. M. (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*, Budapest: Századvég Kiadó
 Bartal, A. M. – Kákai, L. – Szabó, I. (2005): *Civil szervezetek és civil projektek szerepe Debrecen város fejlesztésében*, Budapest: Századvég Civil Akadémia
 Bocz, J. (1997): *Szociális nonprofit szervezetek Magyarországon*, Budapest: KSH Népeségstudományi Kutató Intézet 1997/1.

- Czike, K. – Kuti, É. (2006): *Önkéntesség, jótékonyság, társadalmi integráció*, Budapest: Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány
- Ferge, Zs. (1989): *Van-e negyedik út? A társadalompolitika esélyei*, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Ferge, Zs. (2010): *Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek*, Budapest: Napvilág Kiadó
- Hegyesi, G. (1989): *A jóléti pluralizmus első jelei Magyarországon*, Esély 1. 39–49.
- Kákai, L. (2009): *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon*, Pécs: IDResearch Kft./Publikon Kiadó
- Mészáros, G. – Sebestény, I. (1997): *Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek kapcsolata*, in: Landau, E. – Szalai, J. – Vince, P. (1997): *Az államtalanítás dilemmái: munkaerőpiaci kényszerek és választások*, Budapest: Aktív Társadalom Alapítvány 540–554.
- Nárai, M. (2007): *A nonprofit szervezetek helye és szerepe a helyi társadalmak életében*, Budapest: Doktori Értekezés
- Reisinger, A. (2010): *Társadalmi részvétel a helyi fejlesztéspolitikában – különös tekintettel a civil-nonprofit szervezetek szerepére*, Győr: Doktori Értekezés
- Salamon, L. M. – Sokolowski, S. W. – List, R. (2003): *A civil társadalom „világnézetben”*, Budapest: Civilitas Egyesület
- Sebestény, I. (2011): *A helyi önkormányzatok és a civil szervezetek együttműködésének dimenziói, a kapcsolatrendszer funkcionális elemzésének és mérésének lehetőségei*, Pécs: Doktori Értekezés
- Szakál, Gy. (2006): *A civil szektor szerepe a társadalmi tőke képződésében*, Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont
- Széman, Zs. (1996): *Az önkormányzatok és a civil szervezetek feladatoállalása a vegyes jóléti modellben, 1995 végén* Esély 4. 88–102.
- Széman, Zs. – Harsányi, L. (1999): *Halak és hálók*, Budapest: Nonprofit Kutatócsoport Egyesület – MTA Szociológiai Kutató Intézet
- Széman, Zs. – Harsányi, L. (2000): *Szociális kvartett*, Budapest: MTA Szociológiai Kutató Intézet, Nonprofit Kutatócsoport

1993. évi III. törvény 92.§ (3) bekezdés

1997. évi XXXI. törvény